عەلی دەسماڵی:
شیعری هەورامی جوانکارییەکانی زۆرتر لە وەسفی سروشت و کەشوهەوای لیریک و عارفانەدا ماوەتەوە... زمانیش ئاوێنەی باڵانوێنی هزر و ژیانە

ئا: عادڵ محەمەدپوور
(مەریوان)

عەلی دەسماڵی شاعیر، نووسەر، ڕۆژنامەوان، لە زاری خۆیەوە: من پیاوێکی ٣٢ ساڵەم بە یەک دنیا هیوا و ئاواتی گەورەوە. یەکێک لە گەورەترین ئاواتەکانم ئەوەیە ڕۆژێک بە چاو ببینم کە خەڵکی کوردستانی ئێران و خودی ئێران فەرهەنگ و ئەدەب و هونەر ئەوەندی نان و ئاووهەوا و پێکەنین بە پێویست بزانن. لە ماوەی دوازدە سێزدە ساڵدا کە بەکاری ئەدەبی کوردی و فارسی و تورکییەوە خەریک بووم، بابەتی زۆرم نووسیوە، ئێستا دوو کۆمەڵە چیرۆکی فارسیم هەیە کە ئامادەی چاپن، یەک کۆمەڵە چیرۆکی کوردی و یەک کۆمەڵە شیعری کوردیم ئامادەی چاپن. هەروەها کۆمەڵێک شیعری شاعیرانی هاوچەرخی تورکم لە تورکی ئەستەمبوڵییەوە هێناوەتە سەر کوردی و لە دەزگای ئاراسدا بڵاوکرایەوە. کۆمەڵێک چیرۆکی تورکیم بە دەستەوەیە بیانکەم بە کوردی. ئەگەر هەلومەرجی نالەباری ئابووری بوارم پێ بدات حەز دەکەم ڕۆمانێکی (ئورهان پامۆک) بێنمە سەر زمانی کوردی. ڕەحمەتی (محەمەد ئوزون) کاتی خۆی کتێبەکانی خۆی بۆم ڕەوانە کرد هەتاوەکو وەریانبگێڕمەوە سەر کوردی کرمانجی خواروو، بەڵام ڕێ نەکەوت و مەرگ بواری پێ نەدا کە ڕێگای چاپ کردنی ئەو بەرهەمانە خۆش بکات. من زۆر زۆر حەزم لە کاری وتووێژی پسپۆڕانە و تێروتەسەلە. حەز دەکەم ٢٠ وتووێژی بەرخوە لەگەڵ هونەرمەندان و ڕووناکبیرانی کورددا ساز بکەم و بڵاویان بکەمەوە، لەگەڵ تەواوی ئەم هیوا و ئاواتانەدا حەزم لە تەمەنی درێژ نییە. زۆر بە عەیب و شوورەیی دەزانم کە تەمەنێکی درێژم ببێت. حەز دەکەم تا چوار پێنج ساڵێکی تر چەند کار و بەرهەمی باش بخوڵقێنم و ماڵاوایی لە بەرد و باڵندە و کانیاوەکان بکەم.

* بۆ ئەوەی ئەم دیمانە ئەدەبییە، شێوازێکی سیستماتیک بەگشتی لەسەر ڕەوتی شیعری کوردی بگرێتە خۆی، دەمەوێ پرسیارێکی مێژوویی بورووژێنم تا بەردەنگ بتوانی لەم وتوووێژەدا هەندێ شت لە زاروبۆچوونی ئێوەوە، وەربگرێ، ئینجا بێمەوە سەر شیعری هاوچەرخ، بەتایبەت شیعری هاوچەرخی ڕۆژهەڵات، ئەمەش پرسیارەکەیە، بە ڕای تۆ سەرەتای سەرهەڵدانی شیعری کوردی وەک دەق، دوکیۆمێنت، بۆ کەی دەگەڕێتەوە و لەم نێوەندەدا چ فاکتگەلێکی شێوازناسانە بە دەستەوەن کە جەخت بکاتە سەر ئەم تێکستانە و هەر لە بنەوەڕا تا ئەمێستاکە شیعری کوردی چۆن خانەبەندی دەکەن، دەمانەوێ بە تێروتەسەل باسی بکەن؟

- باس کردن لە قۆناغە مێژووییەکانی ئەدەب و وێژەی کوردی، گەلێک دژوار و ئەستەمە. هەر بەگشتی باس کردن لەسەر هەموو شتێکی کورد، دژوارە. ئەمەش لەبەر دوو هۆکاری سەرەکییە: یەکەمیان نادیاربوون و زوڵاڵ نەبوونی ڕەوتی ژیانی گەلی کورد بە هەموو ڕەهەندە ئابووری و سیاسی و چاندییەکانییەوە. دووەمیان لەبەر ئەوەی ئێمە زۆرجار ناوێرین باسی ڕابردوو بکەین. چونکە لە ئێستای زەین و مێشکی ئێمەدا دنیایەک فەخر و شانازی مێژوویی هەیە کە لەوانەیە تاوتووکردن و ئانالیز و شیکارییەکی پسپۆڕانە بەشێک لەو شانازییانە بخاتە ژێر گومان و تێفکرینەوە. ئێمە وەکو گەلی کورد لەگەڵ «ناسین» و «هزر»دا ناکۆکییەکی زۆرمان هەبووە و ئەم ناسینە ئێستاش بەردەوامە. من نازانم بۆچی بەردەوام ئێمە هەوڵ دەدەین ئیماژ و وێنەیەک لە خۆمان بخەینە بەرچاو کە بەردەوام بوونێکی دەسەڵاتخوازانەی بووە. ئەی بۆ باسی ئەمە نەکەین کە ئێمە هەوڵدانی چاندی و هونەریشمان بووە؟ بەداخەوە مێژووی ئێمە ئەوەندە بە سەرهەڵدان و خەبات و شۆڕش و جموجۆڵی سیاسی و حزبییەوە بەسراوەتەوە، کە باس کردن لەسەر ئاڵوگۆڕە چاندی فەرهەنگییەکانمان ئاسان و ساکار نییە. بۆ وێنە من بۆ خۆم وەکو هۆگرێکی ئەدەب و وێژەی کوردی، بەردەوام بیر لەمە دەکەمەوە کە «لایف ئستایل» یان شێوازی ژیانی کۆمەڵگەی کوردەواری بۆچی بەردەوام بەشێوەیەک بووە کە ئەدەب و وێژە و نووسین پێوەندی ڕاستەوخۆی بێت بە هەوڵ و جموجۆڵی پیاوانی ئایینییەوە؟ ئێوە بێن سەیرێکی مێژوو بکەن زۆربەی ئەوکەسانە وا لە پەراو و بەیازە کۆنەکانی ئەهلی حەق و ئێزیدییەکاندا بەرهەمیان هەیە، دەروێش و پیروخەراباتی بووگن. لە چاخەکانی پاش ئەوەشدا ئێمە دەبینین خانای قوبادی و مەلای جەزیری و نالی و خانی و جگەرخوێن و مەلای باتی و فەقێ تەیران و هێمن و هەژار و ...تاد، پیاوی ئایینی و عیرفانی و زانیاری دینی بوون. لە ڕاستیدا ئەدەب و وێژە بەشێک لە پەراوێزەکانی ژیانی ئەوان بووە. لەلای ترەوە ئێمە لە خوێندنەوەی بەسەرهاتی هۆزەکاندا بۆمان دەردەکەوێ کە بەشێک لە پیاوان و ژنانی چینی خاوەن دەسەڵاتی عێڵ و عەشیرەتەکان خۆیانیان بە ئەدەبەوە خەریک کردووە. زۆرجار لە خۆم پرسیار دەکەم: بۆچی لەناو چینی بێ دەسەڵاتی کۆمەڵگە و توێژی ئاساییدا کەسێک بەدوای خوێندن و نووسین و ئەدەبدا نەڕۆیشتووە؟ لە ڕاستیدا من دەمەوێ هەر لەم هەنگاوی سەرەتای وتوووێژەوە ئەوپەڕی داخ و کەسەری دڵی خۆم ڕابگەیەنم لە بەرانبەر ئەم هەموو تەموتۆزە وا بەسەر مێژووی کورد بە گشتی و مێژووی ئەدەب و فەرهەنگی کوردی بە تایبەتی نیشتووە؟ ئێمە بە ڕاستی بۆ دیاری کردنی قۆناغە جیاوازەکانی ئەدەب و مێژووی کوردی تووشی ئاڵۆزی و سەرلێشێواوی دەبین. یەکێک لە نووسەرانی لای ئێمە کە حەز ناکەم ئاماژە بەناوەکەی بکەم، لە کتێبێکدا ئاماژە بەوە دەکات کە یەکەم کتێبی کوردی «ئاڤێستا»یە و بەم پێیەش زەردەشتی پێغەمبەر بە یەکەم نووسەری کورد ناودێر دەکات. ڕاشکاوانە ئەمەتان عەرز بکەم کە من بەش بەحاڵی خۆم لەگەڵ ئەم جۆرە بۆچوون و تێڕوانینەگەلەدا ئەوەندە کێشەم هەیە کە حازر نیم لە ناوەی ئاوەها بیروهزرێکدا بکەومە باس و وتوووێژەوە. دەزانن بۆ؟ چونکە ئەوە بەڵێن و بڕیاری دا وەک زەردەشت و ئاوێستا بکاتە بنەمای شوناسی ئەدەبی کوردی، لە ڕاستیدا دەیەوێ زۆر بە سادەیی و سانایی هەموو شتێک تەواو بکات و گاتاکان و سروودەکانی ئاڤێستا بکاتە یەکەم بەرهەمەکانی کتێبخانەی کوردی، بەڵام من نە تەنیا لە خوێنەرانی ڕامان، بەڵکو لە ئێوە کە خاوەن ماستەری ئەدەبین و نووسەرێکی کوردن، داوا دەکەم باسی ئەمە بکەن کە ئایا ئێمە وەک کورد دەتوانین تەنیا دێڕێکی ئاڤێستا و گاتاکان و سرودەکانی بە پاراوی و بێ گرفت

بخوێنینەوە و چێژی لێ وەربگرین؟ بەواتا دەمەوێ ئەمەتان عەرز بکەم ئەو بەڕێزانەی وا دێن و دەیانەوێ بە زۆرەملێ زەردەشت و شێخ شەهابەدین سوهرەوەردی و بابا تاهیری هەمەدانی بە ناوی نووسەر و شاعیری کورد دەستنیشان بکەن دەیانەوێ لە ژێرباری خوێندنەوە شیکاری و بە دوادا گەڕان دەربچن و خۆیان لە هەموو پرسیارێک قوتار بکەن. ڕەنگە یەکێک لەسەرەکیترین هۆکارەکانی ئەم جۆرە نووسینگەلە، ئەوە بێت کە ئەو برادەرانە دەیانەوێ ئەمانە بکەن بە بنەما بۆ سەلماندنی شوناسی گشتی و بنەڕەتی گەلەکەمان، بەڵام بۆ خۆتان دەزانن کە شێوازی زانستی و پێشکەوتنخوازانەی دارشتنی ئەنتۆلۆژی ئەدەبییە کۆن و تازەکان ئەم جۆرە شتانە هەڵناگرێت. ئێمە دەبینین کە لە کتێبی «سەرئەنجام» کتێبەکانی تری ئەهلی حەق و ئێزدیدا شاعیری وا پەیدا دەبێ کە هەر لە چاخی سەرهەڵدانی ئایینی ئیسلامەوە شیعری کوردی نووسیوە. بۆ وێنە دەتوانین ئەو کەسانە بە «بالوولی ماهی» «بابە لۆڕەی لوڕستانی»، «بابە ڕەجەبی لوڕستانی»، «بابە حاتەمی لوڕستانی»، «بابە قەیسەر» و زۆر کەسی تر ئاماژە بکەین، بەڵام کۆمەڵێ لەو شیعر و بەرهەمانە وا لەم کەسانە بەجێماون هێندە کەم و هێندە فەقیرانەیە کە ئێمە ناتوانین پۆلێنبەندی لەسەر بکەین و تایبەتمەندییە زمانی و مێژوویی و ناوەڕۆکییەکانی دەستنیشان بکەین. جیا لەمەش بەشێکی زۆر لەو بەرهەمانە وەکو شێوازی نووسین، وەکو فۆنەتیک، وەکو شیعر زۆرتر لە بابەتی ئەدەبی زارەکی دەچێ.

واتا دوور نییە ئەو بابەتانە شیعری سەرزاری خەڵک بوویێتن و شاعیران ئەوانەیان نووسیبێتەوە. ئاستی کاریگەری پەروەردەیی و هونەری و کۆمەڵایەتی ئەدەب و وێژە لەو قۆناغەدا ئەوەندە نەبووە کە شەپۆلی ئەدەبی و هونەری سازبکرێت و خەڵکەکە بەدوای ئەدەب بکەون. لەگەڵ ئەوەشدا کەسێک، یان کەسانێک وەکو خاوەن سامان و خاوەن دەسەڵات پشتگیری وێژە و شاعیری کوردی نەکردووە، هەتاوەکو بێن و شیعر و هۆنراوە دابنێن و تۆمار بکرێت. ئێوە دەزانن کە ئەبولقاسمی فیردەوسی شاعیر و زانای گەورەی ئێران

ئەزموونی سوارەی ئیلخانیزادە، بە ئەزموونێکی زۆر بەرز و بڵند نازانم

بەداخوازی سوڵتان مەحموودی غەزنەوی دێ بەرهەمێکی بەرز و مەزن بەناوی شانامە دەخوڵقێنێ. دوور نییە ئەگەر داخوازی ئەو سوڵتانە نەبوایە فیردەوسی مەیلی نووسینی شانامەی نەبوایە. ئێمەی کورد هێندە کێشەی ژیان و کێشەی دەسەڵاتمان بووە کە نەمانتوانیوە شێوازێکی ئاسایی ژیان دابین بکەین، ئینجا بە کاری پەروەردە و چاند و ئەدەبەوە خەریک بین. لەگەڵ ئەمەشدا هەل و دەرفەتی فێربوونی زمانی زگماکی خوێندن و نووسین بە زمانی کوردیمان نەبووە، کۆمەڵێ لەم زەمینە و هۆکارانە کە باسم کردن بوونەتە هۆکاری ئەوەی ئێمە نەتوانین بە شێوازێکی پۆلێنبەندی و خانەبەندی مێژوی ئەدەبی کوردی ببین کە هەموومان لە سەر ئەو شێوازە هاوبیروڕا بین. من ئەم شێوازە بەژیرانە دەزانم کە سەرەتاکانی ئەدەب و وێژەی تۆمارکراو و بەرخوەی ئەدەبی کوردی بە مەلای جەزیری و فەقێ تەیران و خانی و خانای قوبادییەوە ببەسرێتەوە، لەوانەیە ئەمەش تۆزێ سەرسووڕمان دروست بکات کە بۆچی ئەدەبی کرمانجی سەرەڕای ئەو ئاستەنگە مەزنانە کە جوگرافیا و مێژووی ناوچەکانی دەوێ بەدی هێناوە دەست پێشخەرییان زۆرتر بووە و لە چاو زۆربوونی ژمارەی شاعیری هەورامی زماندا ئەوانن کە بەرهەمی زۆرتریان لێ ماوەتەوە.

کە دێینە سەر باسی ئەدەبی کوردی کوردستانی ئێران، ئێمە دەبینین کە چۆن ڕەهەندی چالاک و بەهێزی مێژووی وێژەی ئەم پارچەیە دەکەوێتە بەرچاو یەکەم: شاعیرانی دیالێکتی هەورامی دووەم: شاعیرانی دیالێکتی کەلهوڕی و فەیلی سێیەم: شاعیرانی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی میرنشینی ئەردەڵان چوارەم: شاعیرانی ناوچەی موکریان. دیارە ئەمە پۆلێنبەندییەکی تەواو و هەمەلایەنە و گشتگیر نییە. بۆ وێنە من لە ئاستی هەوڵ و تێکۆشانی ئەدەبی شاعیرانی زاراوەی کرمانجی ژوورو سەر بە ورمێ و ماکۆ و ئەو شوێنانە ئاگادارییەکی وام نییە. هەروەها نازانم شاعیرانی کوردی خوراسان چییان کردووە، بەڵام خاڵێکی هاوبەش لەناو شاعیرانی سەر بە ئەم چوار ڕەهەندە دەبینین. ئەو خاڵەش نزیک بوونی بەرهەمی هەر چوارلایە لە شێوەی ئەدەبی زارەکی و ئەدەبی نزیک بە گۆرانی و گێڕانەوە. ئاستی ناسک خەیاڵی و مامۆستایەتی شیعر و ئەدەب لە ئەدەبی

هەورامی کوردستانی ئێراندا کەم نەبووە، بەڵام وەک دەزانین شیعری هەورامی جوانکارییەکانی زۆرتر لە خانووی وەسفی سروشت و کەشوهەوای لیریک و عارفانەدا ماوەتەوە.

لە ڕاستیدا شیعر لە مانای پسپۆڕبوونی زمان و شارەزابوونی زمانی شیعریدا لەلای شاعیرانی ناوچەی موکریاندا دەگاتە ئاستێکی هەرە بەرز لە پوختەبوون و وەستایەتی بۆ وێنە. من پێم وایە وەفایی و هێمن و هەژار لە شیعردا بە شوێنێ گەیشتوون کە لە زمانی فارسیدا بە «استاد سخن» ناوی لێ دەبرێت. دیارە ئاستی ئەم وەستایەتییە بە گوێرەی زمانی کوردییە، نەک بە گوێرەی ئەو چاوەڕوانییەی وا ئێمە لە شاعیرانی ناسراوی ئەدەبی فارسی هەمانە. لە کوردستانی ئێراندا شیعرەکانی وەفایی و هێمن و هەژار و سالم و میسباح و تاڕادەیەک مەستوورە، توانیویەتی فەرهەنگی شیعر خوێندنەوە و شیعر هۆنینەوە بەهێز بکات. خاڵی سەرەکی شیعری ئەم شاعیرانەش ئەوەیە کە ئێمە ئاستی کاریگەری ئەدەبی فارسی تێیاندا دەبینین و بەم ڕاستییە دەگەین کە ئەم کەسانە «شیعرناس» بووگن و ئاگاداری چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەی شاعیرانە بوون لەگەڵ زمان و ناوەڕۆکدا. ئەگەرچی هەلومەرجی تایبەتی سیاسی و کۆمەڵایەتی سەردەمی پەهلەوی شێوازی ئەدەبی خۆڕاگری و ناسیونالیسم تاڕادەیەکی زۆر بەسەر شاعیراندا دەسەپێنێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا عەشق و لیریک هەر شوێنی تایبەتی خۆی پاراستووە.

* من پێم وانییە پێناسە و بەدواچوونی ڕەوتی مێژوویی و دۆزینەوەی توخمە زوانییەکان بە ڕەوشی زانستی و زوانەوانی- کە لقێکە لە زانستە هەنووکەییەکان- لە گەردوتۆزی ڕۆژگار، خۆ قوتارکردن بێ لە پرسیاری سەردەم، بە پێچەوانە، ئەوانن کە خەریکی وەڵامدانەوەن بە پرسەکان. مافی سروشتی هەر نەتەوەیەکیشە کە خۆی بناسێنێ. بەڕای من (گاساکان و یەسنا و هورمزگان و بابا تایەر) و شتی تر موڵکی کوردە، بەڵگە زوانی و مێژووییەکان ئەمە دەسەلمێنێ. سروشتییە کە پێکهاتە و ڕەگەزەکانی زوانی سێ هەزار ساڵ لەمەوپێش لە یەک نەچن، کەواتە بە سانایی بە پێوەری ئەمڕۆژی، پاراو و بێ گرێوگۆڵ نەخوێنرێنەوە.

- بێ گومان لە یەک ناچن. زمان ئاوێنەی باڵانوێنی هزر و ژیانە. ئێمە هزراندن و ژیانمان تووشی وەرچەرخانی زۆر مەزن بووە. کە وایە ئەمڕۆ ناتوانین لە پێوەندی و دەربڕین و بیردا هەر ئەو زمانە بەکار بێنین کە سێ هەزار ساڵ لە مەوپێش بوونی بووە، بەڵام ئەمەش قبووڵ بکەین کە ئێمە وەکو کورد، هێشتا نەمانتوانیوە بە تەواوەتی شێواز و ڕێبازی ژیانی ئەو سەردەمەی خۆمان بە وردی و بە جوانی بخوێنینەوە، هەتاکو بزانین ئەمڕۆ لە چاو ئەو دەورانە چەندە پێشکەوتووترین. بە گشتی من بۆ خۆم ئەم هێڵ و ڕێبازە لە لای خۆم دەستنیشان دەکەم کە سەبارەت بەو شتە شانازی بکەم و قسە بکەم کە بە جوانی دەیناسم. دیارە ئێمە زۆر شتمان تووشی فەوتان بووە و بەردەوام قەڵاچۆ کراوین، بەڵام ئەمە نابێتە هۆکار بۆ ئەوەی بانگەشەی زۆر مەزنمان هەبێت کە سەلماندنی مەحاڵ بێت.

* نازانم تۆ تا چ ڕادە هایداری ڕەچەڵەک و دەروونناسی زوان و ئەدەبی کوردی هەورامیت. من بۆ خۆم شارەزای جەوهەری ئەم دیالێکتە هەم و لەم بوارەدا لەسەر (گاتاکان و درەختی ئاسووریک و هورمزگان) و زوان و شیعر و ئەدەبی هەورامی ئێستا کارم کردووە و تەنانەت بە شێوەی شێوازناسانە و ئەدەبی شیعری هەورامیم خانەبەندی کردووە و بەو ئاکامە گەیشتووم کە توخمێکی جەوهەری زوانی بە ناو نەغمە (کرکە) ئەمانە پێکەوە گرێ دەدات، وێڕای ئەوە کە کۆمەڵێکی زۆر و زەبەند واژە و دەستەواژەی هەورامی لەم دەقانەدا بەجێماوە کە هاوبەشی و هاوخێزانی ئەمانە بەر لە ئیسلام لەگەڵ کوردی هەورامیدا دەسەلمێنێ. ئایا ئەمانە بەڵگە نین بۆ بنەمای سەرهەڵدانی شیعری کوردی بە تێکڕا؟ دە باشە ئەی بۆ فارسەکان دوای ئیسلام بۆ سەلماندن و بەڵگاندن و سەرهەڵدان و زیندووکردنەوەی مێژووی ئەدەبەکەیان تەنیا هەبوونی تاکە دێڕێ دەکەن بە بنەما؟ ئەی بۆ ئێمە دەقی (هورمزگان) لە دەیەکانی ئەوەڵی سەدەی یەکەمی کۆچی مانگیدا، نەکەین بە بنەما. خەریکین حاشایشی لێ دەکەین؟

- بەداخەوە توانستی نووسینم نییە بە هەورامی، بەڵام لە شیعری هەورامی تێدەگەم. من ئێستا کرمانجی خواروو و کرمانجی ژوورو بە باشی دەزانم دیارە ئەگەر زازاکی و هەورامیشم بزانیبایە چێژی زۆرم لە ئەدەبی کوردی وەردەگرت، من پێم وایە ناسین و خوێندنەوەی

ڕێک و ڕاستی دەقی هەورامی یەکێک لە بنەما گرنگەکانی تیوریای ئەدەبی کوردییە. بەداخەوە ئەدەبی هەورامی بە جوانی نەناسراوە و لێک نەدراوەتەوە. ئەڵبەت خاڵێکی گرنگ لێرەدا دەبێ ئاماژەی پێ بدرێت، جوگرافیای هەورامان و شێوازی ژیانی ئەوێ دامەزرێنەری پێوەندی نەبووە، هەر بۆیە ژیانی ئەم زاراوەیە لە شوێنی خۆیدا سنووردار ماوەتەوە. من عاشقی شیعری بێسارانی و سەیدی و مەولەوی و کولیایی و شاعیرانی تری هەورامی بێژم، لەگەڵ ئەوەشدا پێم وایە ئاستی قووڵایی و پێشکەوتنی شیعری هەورامی هاوتەریب و هاورادەی ئەدەبی کرمانجی خواروو و کرمانجی نییە کە دیارە ئەمەش هۆکاری زۆری هەیە کە بواری باسی نییە.

لە وەڵامی بەشێکی تر لە پرسیارەکەدا دەبێ بڵێم، نەخێر ئەمانە بەڵگە نین، دەزانی بۆ؟ بەڕای من تەنانەت سەلماندنی ئەوەی کە تەواوی ئاڤێستا و گاتاکان بە هەورامی نووسراوە، ناتوانێ شتێک بسەلمێنێ کە بە قازانجی ئەدەبی کوردی و زمانی کوردی بێ. لە کۆنینەی شیعری هەورامیدا بەرهەمێک دەبینین کە ئاستی فەلسەفی و هەستی ناسی گاتاکان و یەسنا و بەشەکانی تری ئاڤێستا تێیدا بەدی بکرێت؟ ئێمە دەمانەوێ بە سەلماندنی کۆن بوون و دیرۆکی بوونی شیعری هەورامی، بنەماکانی ئەدەبی کوردی دەستنیشان بکەین. باشە ئەگەر ئەوە وەکو بنەما قبووڵ بکەین، دواتر لەسەر ئەو بنەمایە کام دیوار و کۆشک و قەڵا بنیاد نراوە؟ من پێم وایە بە گشتی بەم جۆرە باسانە خەریکین غەدر لە زمان و ئەدەبی کوردی دەکەین. ئێمە بەداخەوە هەنووکە بەردەوامین لەسەر ئەوەی تەواوی باری پێکهێنانی شوناسی کوردی بخەینە ئەستۆی ئەدەب و زمان و شیعری کوردی. ئەمە خۆی لە خۆیدا تووشی ئەو سەرلێشێواوییەمان دەکات کە لە جیاتی بیری پێشکەوتنخوازانەی ئێستا بە دوای هزری مێژووپەرستیدا بڕۆین.

فارسەکان بە هەوڵدان و چالاکی دکتور تەفەزولی توانییان بەشێکی زۆرکەم لە ئەدەبی بەر لە ئیسلامی فارسی پەیدا بکەن و شانازی پێوە بکەن، بەڵام وەک ئێوە ئاگادارن و وەکو ماستەرێکی ئەدەبی فارسی زانیاریتان هەیە ئێستا بنەماکانی شیعر و ئەدەبی فارسی لەسەر ٥ شێوازی خوراسانی، عەراقی، هیندی، (مەشرووتە)، بادانەوەی ئەدەبی و نیمایی پۆلێنبەندی کراوە کە کۆنترینیان شێوازی خوراسانییە. من ناچارم بۆ جارێکی تر ئەمە دووپات بکەمەوە، سەلماندنی ئەوەی کە ئێمە دە هەزار ساڵ مێژووی ئەدەبی کوردیمان بووە ناتوانێ یاریدەدەری و هاندەری ئەدەبی ئێستامان بێت. بەلامەوە سەیرە بۆچی ئێمە ئەوەندەی داکۆکی و ئیسرارمان لەسەر (ماد) بوون و میدیایی بوون هەیە، باسی پێوەندییە ئاشکراکانی کوردی و پەهلەوی ناکەین. من ناڵێم مێژووی ئەدەبیمان وەلاوە بنێین و بڵێین ساواو و بێ سامان و کۆرپەین، نەخێر ئێمە مێژوومان هەیە، بەڵام مێژووی ئەدەبی ئێمە ئەو شتەیە کە تۆمارکراوە و توانیویەتی بزاڤ سازی و ڕێگە خۆشکەری بکات، نەک ئەو شتەی کە ئارەزوومانە. دیارە مافی ئێمەیە قۆناغەکانی سەرهەڵدان و گەشەسەندنی ئەدەبی کوردی دەستنیشان بکەین، بەڵام بۆ ڕەخنەگرێکی ئازا پەیدا نابێت هەر لە دەمی مەم و زینەوە تا دەمی گۆران بە جوانی پۆلێنبەندی بکات و گۆران بە باشی بخوێنێتەوە و دان بەو ڕاستییە دابنێت کە ئەدەبی ئێستای کوردیمان لە جیاتی ئەوەی پێش بکەوێ بۆ دواوە دەڕوات. ڕێگەی ئەوە بدەن ئەدەبیات، ئەدەبیات بێت، نەک چەک و بەڵگە و لابراتواری سەلماندنی بوون و سنوور و نەتەوەمان. ئەدەبێک کە خوێنەری ئاگا و ڕەخنەگری زیرەک و نووسەری توانا و نوێخوازی نەبێت، تەنانەت ناتوانێ شانازی بە مێژووی ١٠ هەزار ساڵەوە بکات.

داخ و کەسەری خۆم ناشارمەوە لەوەی ئەدەبی کوردی ئێمە خوێنەری زۆر کەمی هەیە، ڕەخنەگری نییە، هۆگری نییە، پشتیوانی نییە.

* با بێینە سەر باسی ئەدەبی هاوچەرخی ڕۆژهەڵات، وەک دەزانین سوارەی ئیلخانی زادە بە ئاشنایەتی لەگەڵ بزاڤە ئەدەبییەکانی فارسی ئەو دەمە، بە تایبەت خورپەبەخشی لە نیما: هەندێک بە ناو دەسپێکەر و ڕچەشکێنی شیعری جیاوازی ئەو کاتەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەیناسن، وەک دەزانین هەر بزاڤێکی ئەدەبی کە سەری هەڵدابێ، پێوەندی بە پێش زەمینەکەوە هەیە

کە کاردانەوەی لەسەر ئەو کەسایەتییە، یان ئەو بزاوە هەبووە کە کاریەخش بووە بۆ بە لووتکە گەیاندنی ئەو مەنهەجە فیکری/ئەدەبییە. بەڕای ئێوە فاکتەکانی ئەو مەنهەجە کامانەن و پێش سوارە، یان هاوکات لەگەڵ ئەو جووڵانەوەیەدا، چ کەس، یان کەسانێتر هەبوون ڕێگا خۆشکەر بووبن بۆ سوارە و پاشان نوێخوازی لە شیعری ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا چۆنە، نموونەش وەک دەق ئاماژە بەچی دەکەن؟

– من بەش بە حاڵی خۆم ئەزموونی سوارە بە ئەزموونێکی زۆر بەرز و بڵیند نازانم. دڵنیام ئەم بۆچوونەی من زۆر کەس تووڕە دەکات، بەڵام ڕێگەی ئەوەم پێ بدەن من ڕای خۆم بێنمە زمان. ئەگەر بۆچوونی من هەڵەیە با دۆستان ئاگادارم بکەنەوە و بە قەناعەت و بۆچوونی ڕاست بگەم. ئەگەریش هەڵە نییە ئەوە ئیدی جێگای وتووێژ دەبێ. سوارە وەکو ئەدیب و شاعیرێکی کورد کە ئاگارداری ڕەوتی پێشکەوتنی ئەدەبی فارسی بووە و هاتوچۆی تارانی کردووە، هەنگاوێکی هەڵگرتووە بۆ ئەوەی سەرکەوتنەکانی (نیمایوشیج و ئەخەوان سالیس) بە شێوازی خۆی بێنێتە ناو ئەدەبی کوردییەوە. دیارە ئەمە خۆی لە خۆیدا دارشتێکی خراپ نییە و زۆریش جێگای ڕێزو ستایشە. لە ڕاستیدا سوارە لەبەر خاتری ئەوە لەلای من ڕێزی هەیە و ئاداپتە کردن و پێوەندی دامەزراندنی بووە. سوارە بەم ڕاستییە گەیشتووە کە دەبێ ئەدەبی کوردیش وەکو ئەدەبی فارسی تووشی ئاڵوگۆر ببێت، بەڵام ئەزموون و تاقی کردنەوەیەکی زۆری نەکردووە. ئێوە بێن سەیری بەرهەمی سوارە بکەن چەند شیعری لێ ماوەتەوە. شار شیعرێکی جوان و بایەخدارە، بەڵام سوارە چەند شیعری هەیە؟ لەوانەیە دۆستان باسی ئەوە بکەن کە سوارە تەنیا بەو چەند شیعرەوە هەوڵی خۆی داوە و کارێکی زۆر مەزنی کردووە. من دەڵێم نا سوارە زۆری نەنووسیوە و زۆر نەڕۆیشتۆتە پێشەوە. لەگەڵ ئەوەدا کە لە تاراندا بووە و ئاگاداری بارودوخی شیعر و فەرهەنگ و ئەدەب بووە، تاقی کردنەوەکانی زۆر نین. ئێمە کە باسی شاعیری پێشڕەو، یان ئاوانگارد دەکەین، ناتوانین خۆمان لە باسی بیردۆزی و تیۆریا قوتار بکەین. با پرسیاری ئەمە بکەین کە سوارە بۆ نوێخوازی و نوێ نووسین چ بەرنامە و پلانێکی بووە؟ ئایا پێشڕەو بوون بەبێ بەرنامە و تیۆریا و دەقی نووسراو و ئەزموونی زۆر، دەتوانی قبووڵ بکرێت؟ ئێوە بەباشی لەسەر ڕەوتی شیعری بەر لە نیما و قۆناغی هەوڵدانەکانی (تەقی ڕەفعەت و شەمسی کەسمایی و ئەبولقاسمی لاهووتی و جەعفەری خامنەیی) لێکۆڵینەوەتان کردووە. باش دەزانن کە نیما چەندە لەگەڵ ئەو چوار کەسەدا جیاوازە. من پێم وایە هەر ئێستاش نامەکانی نیما و پەخشانەکانی نیما باشترین نموونەن بۆ سەلماندنی ئەوەی کە نیمایوشیج وەکو باوکی شیعری نوێی فارسی، بەرنامە و پلانی بۆ نوێ بوونەوە و پێشکەوتن بووە، بەڵام ئاخۆ ئێمە دەتوانین سوارە بە کەسێک بزانین کە بە پلان و تیۆریا و ئاسۆوە شیعری نووسیوە؟ یان زۆرتر دەبێ بە شاعیرێکی بزانین کە لەوپەڕی جوانی و وردکاریدا لاسایی لە شێوازی شیعر و نووسینی شاعیرانی نوێخوازی ئێرانی کردۆتەوە؟

من هەوڵدانەکانی (چاوە و شەریف حسێن پەناهی) لە ڕەوتی گشتی ئەدەبی هاوچەرخی کوردی کوردستانی ئێراندا جیددی دەبینم، بەڵام بەداخەوە ئەم هەوڵدانانە، ئەوەندە کەم و هەندەکن کە تۆ ناتوانی لە فایلی تایبەتدا بە شێوەی بەربڵاو باسیان لێ بکەیت.

* زەمینەی ئەدەبی و ڕۆشنبیری لە دەیەکانی شەست (کۆچی هەتاوی) لەم بەشەی کوردستاندا، چۆن هەڵدەسەنگێنن؟ بایەخ بە کامە دەق و بە کامە شاعیر بدرێت؟

– لەو ساڵانەدا بەڕای من گەورەترین ڕووداوی دنیایی ڕۆشنبیری و ئەدەبی کوردی کوردستانی ئێران، دامەزراندنی گۆڤاری سروە بووە بە هیمەتی مامۆستا هێمن و هاوڕێیانی ئەو. بوونی گۆڤارێک بە زمانی کوردی و دامودەزگایەکی فەرهەنگی بۆ وەشان و بڵاوکردنەوی کتێبی کوردی خۆی لە خۆیدا سەرەتایەکی زۆر گرنگ بوو بۆ ئەوەی نەوەیەکی شاعیر و نووسەر و ڕۆشنبیری نوێ پەروەردە بکرێن. ڕەنگە زۆر کەس ئاماژەی بەم خاڵە کردبێ کە گۆڤاری سروە لە کوردستانی ئێراندا تەنیا گۆڤار نەبووە، بەڵکو فێرگەیەک بووە بۆ پەروردەی زمانی کوردی بە شێوەی ناڕاستەوخۆ. لەگەڵ ئەمەشدا لەو ساڵانەدا دەقی شیعری زۆر سەرکەوتووانە و پێشکەوتنخوازانە لە شیعری کوردی ئەم پارچەیەی کوردستاندا تۆمار نەکراوە. دیارە ئەمەش ئەو ڕاستییە

دیاری دەکات کە بۆ گەیشتن بە پرۆسەی ئەدەبی چالاک، کەشوهەوایەک پێویست بوو کە دواتر لە دەقەکاندا بەدی هات.

* ڕاستە، دوایی ئەو دەقانە بەدی هاتن، بەڵام بە تێکڕا، پاش سوارە و ئەو کەسانەی کە باست لێوە کردن کە کارتێکردنیان هەبووە بۆ نۆژەن کردنەوەی شیعری کوردی کرمانجی خواروو و کاردانەوەی سروە لە دەیەی شەست کە ئاماژەت پێدا، دوایی ڕەوتەکە، بە کام ئاراستەیەکدا ڕۆیشت؟ فۆرم و ناوەڕۆکی چۆن بووە؟ وەک دەق شتی وامان هەبووە کە باس لە مانەوەیی شیعری ئێمە، بکات؟ من وای بۆ دەچم ئەو دەقانەی لەو مەودا زەمەنییەدا، هەبوون، زۆرتریان شیعری نهێنی/بەرگرییە و ڕەنگدانەوەی باری داخراوی سیاسی ئەو دەمەیە، ئەگینا وەک دەقە شیعری ناب کە لەسەر تەکنیکی جوانیناسانە دانرابێ دەگمەنە. بەڵێ دواتر ئەم بۆشاییە بە هاتنی دەنگی تازەتر، پڕ دەکرێتەوە. ئێوە پەیلواتان (بۆچوون) لەم بارەوە چییە؟ دەنگەکان و جیاوازی هەناسەکانیان؟

– بەڵێ وایە، منیش لەگەڵتاندام. لە ڕاستیدا بڕیار نییە بۆ ناسینی ئەدەبی گەلێک، یان بەشێک لە ئەدەب و وێژەی گەلێک ئێمە وەکو ئەو کەسانە کار بکەین وا بە ئامرازی تایبەتەوە بەدوای زێڕدا دەگەڕێن. ئەدەب و وێژە ئەو شتەیە وابوونی هەیە. ئەدەب ئەو دیاردە زمانی و هونەری و چاندییە تایبەتەیە وا لە کۆمەڵگە و زانکۆدا لایەنگر و هۆگری هەیە. تۆ ناتوانی بە چەند شیعر و بڵاقۆکی نهێنی ئەو شتە بسەلمێنی کە لەو قوناغەدا ئەم هەوڵدانە، هەوڵدانێکی زیندووی جددی بووە و ئێستاش زیندووە. من پرسیار لە ئێوە دەکەم: بۆچی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران هیچ شاعیرێکی کوردی کوردستانی ئێران ئەوەندەی جەلال مەلەکشا ناوی نەکەوتۆتە سەر زار؟ تەنیا لەبەر خاتری ئەوەی هەوڵدانی زۆرتری بووە، چالاکی زۆرتری نواندووە. لەگەڵ ئەوەشدا شاعیری و شیعر نووسین بۆ جەلال کارێکی زۆر جددی بووە. ئێمە دەبینین کە شەریف حسێن پەناهی بە نووسینی کۆمەڵە شیعری «ملوانکەی شین» بە شوێنێکی باش دەگات، بەڵام دوای ئەوە بەرهەمیتر نانووسێت و تەنیا لە شوێنێدا دەمێنێتەوە کە ئێمە لە لێکۆڵینەوە و ئانتۆلۆژییە ئەدەبییەکاندا باسی لێ بکەین.

جەلال مەلەکشا، مارف ئاغایی، فەرەیدوون ئەرشەدی و ئیبراهیم ئەحمەدی نیا ناوی چوار شاعیری کوردستانی ئێرانن کە زۆر پێشتر لە شاعیرانیترمان بەرەو نوێخوازی و نوێبوون هەنگاویان نا. جەلال زۆر پێشتر لە شاعیرانی دیکەمان بەرەو نوێخوازی و نوێبوون هەنگاوی نا. جەلال زۆرتر لە شیعری خۆڕاگریدا مایەوە و مارف ئاغایی ئەزموون و تاقیکردنەوەکانی باش بوون و توانی تاڕادەیەکی باش ناسنامەیەکی شیعری بۆ خۆی بەدی بێنێ. کاک ئیبراهیم ئەحمەدی نیا هەوڵدانێکی باشی بوو، بەڵام ئەوەندە بۆ پێوەندیگرتن و بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانی کەمتەرخەمی کردووە کە ڕەنگە زۆرکەس نەیناسن، بەڵام فەرەیدوون ئەرشەدی جێگایەکی تری هەیە. بە ڕای من فەرەیدوون شاعێریکی بەتوانا و بە هێز بوو کە لە ناو شاعیرانی قۆناغی دوای شۆڕشی گەلانی ئێراندا بەر لە شاعیرانیتر، لە چەند چەمکی بنەڕەتی وەکو فۆرم و تەکنیک و بنەما و زانست ئاگاداری پەیدا کرد و ئەو شتانەی لە شیعری خۆیدا بەکارهێنا.

ئەگەرچی بەر لە فەرەیدوون، کاک قاسم موئەییەدزادە، هەوڵدانێکی باشی بووە لەبواری ڕووبەڕووبوونەوەی جیاواز لەگەڵ زماندا، بەڵام فەرەیدوون بە چاوێکی کراوەتر و ئاسۆیەکی بەرینتر زمانی بەکارهێناوە. لەناو شاعیرانیتری نزیک بەو بەرەیەدا بە پێویستی دەزانم ناوی چەند شاعیرێک بێنم: حەمە سالح سووزەنی، یوونس ڕەزایی، کامبیز کەریمی، ئازاد ڕۆستەمی، بێهزاد کوردستانی تا دەگات بە کەسانێک وەکو ڕەزا عەلی پوور، کەمال ئەمینی، جەمال مەلایی و محەمەد یەعقووبی. هەر کام لەم دەنگانەی کە ناوم هێنان تاڕادەیەک لەیەکتر جیاوازن. بۆ وێنە کامبیز کەریمی هەوڵدانەکانی وەکو شاعیرانیتر بەبواری تەکنیکی زمانی و کەشوهەوا هاتۆتە ئاراوە کە فارسەکان پێی دەڵێن: فەزاسازی.

من پێم وایە ئەمە لە لەحن و دەنگی گشتی شیعردا ڕەنگ دەداتەوە و دەبێتە هۆکاری ئەوەی کە شیعری کامبیز خاوەنی زمانی سەمیمی بێت. لەلای یوونس ڕەزایی شیعر بە شێوەیەکیتر پێناسە کراوە. من ئاگاداری ئەوەم کە یوونس، یەکێک لە پرکارترین شاعیرانی لای ئێمەیە. پێم وانییە هیچ کام لەم شاعیرانەی ئێرە

ئەوندەی یوونس، شــیـعــریان نووسی بێ، بەڵام من خەسارێکی جددی لە شیعری ئەو شاعیرە چالاکەدا دەبینم، خەسارەکە ئەمەیە کە یوونس بە باشی ئاگاداری ئەوە نییە کە بۆ کوێ دەڕوات و چی لە شیعر داوا دەکات. لای حەمەساڵح سووزەنی خەسارەکە، ڕەنگێکی تری هەیە. پێم وایە حەمەساڵح، بە باشی ئاگاداری تواناییەکانی زمانی کوردی نییە. ئەو بە شێوەیەک نزیکی زمانی کوردی دەبێتەوە وەک بڵێی شیعرەکانی ئەو، وەرگێڕانی شیعری ئەو شاعیرە فارسانەیە کە بە شێوەیەکی ڕادیکاڵی لاسایی شیعری بیانی دەکەنەوە. حەمەساڵح و زۆر کەسیتر تووشی ئەم هەڵەیە بووگن کە لەوپەڕی بنەمادا ئیتر شتێک بە ناوی بنەما، بوونی نییە و هەر جۆرێک کە پێتان خۆش بێت دەتوانن بنووسن، بەڵام دەبێ ئەم ڕاستییە بەباشی تێبگەین کە زمانی شیعر و دەنگی شیعر لە هەر حاڵوهەوایەکدا بێت دیسان لە ناو بنەمایەکدا بوونی هەیە.

لە شیعری ڕەزا عەلی پوور و محەمەد یەعقووبی و کەماڵ ئەمینی-دا ئێمە خوێنەری بەرهەمێکین کە لەوانەیە پێویست بکات بە ناشیعر ناوی ببەین. لە بەرهەمی ئەم چەند کەسەدا زۆر شت وەلاوە نراوە، بەبێ ئەوەی شتێکی نوێ جێگری ئەو شتانە بێت. ماوەیەک لەمەوپێش لە کۆڕێکدا شاعیرێکی ئێرە شیعرێکی درێژی (١٥) لاپەڕەیی خوێندەوە من گوتم بە ڕاستی بەش بەحاڵی خۆم ناتوانم وەکو شیعر پەسەندی بکەم و وەکو شیعر مامەڵەی لەگەڵدا بکەم، ئەو شاعیرە و چەند کەسێکی هاوبیروڕای خۆی وتیان تۆ ئەو خوێنەرە چالاکە نیت کە لەم شیعرە تێ بگەیت. پرسیارێک لە ئێوە دەکەم، ئەگەر ئەمڕۆ من و تۆ و شاعیران و نووسەرانی هاوڕێمان لەبەرهەمی یەکتر تێ نەگەین و چێژیان لێ وەرنەگرین، ئەوکات دەبێ لە کام وڵاتی ئەورووپایی و ئەمەریکاییەوە، خوێنەر بێنین و ئەم شتانە وەخوێنن؟ بەداخەوە لەم ساڵانەی دواییدا کاریگەری شەپۆلی وەرگێڕان، بابەتە تیۆرییەکانی پۆست مۆدێرین بۆ زمانی فارسی و کوردی، گرفت و کێشەی زۆری بەدی هێناوە و دەبینین کە قاڵەکانی دوێنێ و مچەکانی پێرێ، ئەمڕۆ ناوی گادامێر و بودریار و باختینیان لەسەر نراوە. من پێم وایە، ئەمەش قۆناغێکی کورت خایەن و کاتییە و تێپەڕ دەبێت. لێرەدا حەز دەکەم بۆ چەندەمین جار ئەم شتە دووپات بکەمەوە کە گەورەترین چاوەڕوانی لە شیعرێک ئەوەیە (شیعرییەت) و (حاڵ) و (گفت) و (نیگا)ی شاعیرانەی تێدا بەدی بکەم. ئەگینا زۆر سانایە من لەجیاتی ئەوەی بڵێم: ئاخ سێ شەممە بۆ باران نابارێ؟ بڵێم: ئاخ نا نا نابارێ ڕێ بۆ شەممە سێ سێ سێ باران.

* بەم حاڵەوە، سەرەتای هەفتاکان باری ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵات دەچێتە نێو فازێکی نوێوە، ئەگەرچی لە حاڵەتیتردا ئەم دۆخە ئاڵوزە، بەڵام لەم فەزایەدا بزاڤێکی ئەدەبی/ فیکری/ ڕۆژنامەنووسی دەست پێدەکات، بەرای ئێوە ئەو هۆکارانە چین کە دەبنە پاڵنەر بۆ ئەم سەرهەڵدانە و وەک پرۆژەی داهێنان لەم جووڵانەوەیەدا، ئاماژە بە چی دەدەن؟

- بەڵێ لە هەفتاکاندا ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردی کوردستانی ئێران تاڕادەیەکی زۆر گەشەی سەند. لەم دەیەدا سەرهەڵدانی چەند هەفتەنامەیەک وەکو (سیروان و ئاوێەر و ئاسۆ) و بەر لەوان (ئاوێنە و زرێبار) توانییان کەشوهەوایەکی بەر چاو بەدی بێنن بۆ ئەوەی شاعیران و نووسەران بابەت بخوڵقێنن. پێویستە ئاماژە بەم خاڵەش بکەین کە هەر لەو ساڵانەدا دەیان کۆڕی ئەدەبی لە شارەکانی کوردستاندا ئەنجام دران کە ئەوانیش لە گەشەپێدانی ئەدەب و نووسیندا دەوریان گێڕاوە، بەڵام ئێستا کە من دێم و چاو لەو ساڵانە دەکەم دەبینم کە ڕۆشنبیری و ئەدەبی ئەو ساڵانە بە تەواوی لە ڕێی کاریگەری کوردستانی عیراقدا بووە. هەربۆیە شیعر و بابەتەکانمان کەشوهەوای شیعر و ئەدەبی ئەوێ دێنێتەوە بیر. لەگەڵ ئەوەشدا پێوەندی ئێمە بە دنیای ڕۆشنبیری فارسەوە تاڕادەیەکی زۆر یارمەتیداین. کە لە زمانی ئەدەبی هاوچەرخی ئێران و جیهان تێبگەین. هەر لەو ساڵانەدا بوو کە ئێمە لە سنە و مەریواندا بازنەیەکی ئەدەبیمان بەناوی داکار بەدی هێنا. لە مەریوان شاعیرانێکی وەکو بێهزاد کوردستانی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا و ئازاد ڕۆستەمی، لە سنە فەرەیدوون ئەرشەدی و من، لە سەقز حەمە ساڵح سووزەنی. ئێمە بەیاننامەیەکمان نووسی و سەرهەڵدانی بزاڤی شیعری ئەدەبی (داکار)مان ڕاگەیاند کە تا ماوەیەک سەرقاڵی و باس و خواستی بەدواوە بوو. لە ئامادە کردنی مانیفێست و ئامانجنامەی (داکار)دا ئێمە لە ژێر کاریگەری

مانیفێستی شیعری حجم، یان بارستاییگەریدا بووین کە لە لایەن چەند شاعیری ئێرانی وەکو (یەدوڵڵا ڕۆیایی) و کەسانیترە وە بەدی هاتبوو. ئەگەرچی ئاگری (داکار) زوو کوژایەوە، بەڵام ئەم ڕاستییەی سەلماند کە ئەدەب و وێژەی کوردی کوردستانی ئێران بە ئاستێک گەیشتووە کە بتوانێ بۆ خۆی بازنە و گرووپ و دەستەگەلێک دروست بکات کە دەیانەوێ بە هزر و داخوازی خۆیانەوە ئاڵوگۆڕ بەدی بێنن.

بەداخەوە ڕۆژنامەکانمان، یان باشترە بڵێم هەفتەنامەکانمان لەبەر خاتری ئەوەی لەجیاتی بوونی فەرهەنگی و چاندی، بوونی سیاسی و حزبایەتی لە لایانەوە گرنگتر بووە. نەیانتوانی کاریگەرییەکی زۆر گرنگ لەسەر ڕەوتی پێشکەوتنە ئەدەبی و فەرهەنگییەکان دابنێن. لە ڕاستیدا تەنیا بۆ ماوەیەک توانییان بەهرە و وزە شاراوەکان ئاشکرا بکەن.

ڕەنگە ئەم قسەیەی من تۆزێ ڕەشبینانە بێتە بەرچاوتان، بەڵام ئێمە ڕۆژنامەگەر و ڕۆژنامەنووسمان بە واتایەکی پسپۆڕانە نییە. واتا زانست و توانای ئەوەیان نییە کە بۆ خۆیان خاوەنی شیکاری و بۆچوون و تێڕوانینی تایبەت بە خۆیان بن. دەرکەوتنی چەند گۆڤارێکی کاتی و کورت خایەنی وەکو دەق، بەرهەم و هێما و...تاد. تاڕادەیەک ئاستی چالاکییە ئەدەبییەکانی ئێمەی ڕوون کردەوە، بەڵام نەک لەو ئاستەدا کە وەکو ناسنامە و شوناس ناویان بەرین.

* بەڵام هەر لەو پێناوەدا، ئەم بزاڤە بوو بەهۆی ڕسکانی و فراژوێ بوونی هەندێ چەمکی شیعری: بە شێوەیەکی دی بیڵێین: بەرەکان شوێن و شێوازی خۆیان دەگرنەوە و پەیلوای جیاوازی لێدەکەوێتەوە... شیعر جەوهەری تر دەبێ و کاناڵیزە دەکرێ، دەمەوێ بۆچوونی ئێوە لەسەر ئەم دەستەبەندییە بزانم و ئەو توخمانە بوونە هۆی جیاکردنەوەیان کامانەن؟ ئەگەرچی من پێم وایە ئەمە قەیرانی دروست کرد، هەڵبەت قەیران نە لە هەرێمی شیعردا، بەڵکو وەک خۆیشت ئاماژەت پێدا، قەیران لە کلووپی کردنی شیعر و ئەو چەمکە فیکری/ قەرزبیانەی کە بێ یەک و دوو وەرگێران بێ ئەوەی هیچی لەگەڵ لۆژیکی جوانیناسانەی ئێمەدا تەبایی هەبێ، دێتە نێو شیعری هاوچەرخمانەوە، بە لاسایی کردنەوە لە شیعری ئێستای فارسی کە ئەوانیش بۆ خۆیان لە شوێنێکەوە وەریان گرتووە.

– شیعری باش بەرهەمی شاعیری باشە و شاعیری باش بەو کەسە دەڵێین کە بەر لە هەموو شتێک دڵ و هەستی دەروونی خۆی بۆ وەرگرتنی زۆڵاڵترین شەپۆلەکانی زانست و هەستی دەروونی، ڕوون و خاوێن کردبێتەوە. تۆ چۆن دەتوانی لە کەسێک چاوەڕوانی شیعری پوختە و بەرهەمی باش بکەیت کە بۆ خۆی هیچ جۆرە ژێرخان و ئامادەکارییەکی ڕوحی و دەروونی ساز نەکردووە؟ دەمەوێ ئاماژە بە شتێک بکەم کە بێ گومان دەربڕینی لەلایەن منەوە دەبێتە هۆکاری ئەوەی تاقمێک لە دۆستان مۆرکی سەلەفی بوونم لێ بدەن، بەڵام گرنگ نییە دەیڵێم.

بە ڕای من باسی شیعر و شاعیری زۆرتر لایەنی ڕوحی و دەروونییەکەی گرنگە. نەک ئەو لایەنەی کە ئێمە بە تەکنیکی لاسایی و چەواشەگەری فێر دەبین. تۆ باش دەزانی کە ئەدەبی فارس چەندە ئەدەبێکی دەوڵەمەند و ساماندارە. تۆ کە نامەکانی نیمایوشیج دەخوێنیتەوە هەست بەوە ناکەیت کە ئەو پیاوە گەورەیە دڵ و دەروون و ژیانی شاعیرانە بووە؟ ئەوکەسانە وا تاقم و دەستە ساز دەکەن و جیا لە خۆیان کەسیتریان قەبووڵ نییە و خۆیان بە پۆست مۆدێرن دەزانن و ئەوانیتر بە سەلەفی و پاشقەڕۆ دادەنێن تەنیا خۆیان ماندوو دەکەن. لە ڕاستیدا سمکوڵانی ئەسپی ئەم برادەرانە تەنیا هەواکە تۆزاوی دەکات ئەگینا هیچ شتێکی بە سوود و بە کەڵک بەدی ناهێنێ، مێژووی شیعر و ئەدەبی گەلانی جیهان پڕیەتی لەو کەسانە وا تەنیا بۆ چەند مانگ و ساڵ توانیویانە جەماعەتێک بە خۆیانەوە سەرقاڵ بکەن. ئێوە سەیری ئەم گۆرانییە بکەن.

وەنەوشەم چنی دەستم دای لە گڵ
شەوگارم شەق کرد نەگەییم بە دڵ

یان ئەم گۆرانییەی تر:

چەن ساڵ چەند جەفا چەند خاکەساری
بووم بە شوانەکەی حەق نادیاری

بە لای منەوە ئەم بەیتە گۆرانییە زۆر شیعرتر و مۆدێرنتر لەو بەرهەمانەیە وا برێ لە دۆستان بە ناوی شیعری پێشڕەو دەیهێننە بازاڕ، من نامەوێ نکوڵی لەم ڕاستییە بکەم کە ناسینی زمان و بنەما و تەکنیکەکانی شیعری مۆدێرن پێویست و زەرووڕە. دەمەوێ ئەمە بڵێم

کە ئێمە لە جیاتی ئەوەی شیفتە و شەیدای کالای ڕەنگاوڕەنگی بازاڕ بین، بۆ خۆمان کالایەک بەرهەم بێنین.

* بەڵێ ئەمانە هەمووی خەسارناسی شیعر و شاعیری ئێمەیە، ئەگەر پێت خۆش بێ با ئەم پرسیارە تایبەت بکەین بە خودی شیعرەوە، ئەرکی شیعر چییە؟ ئایا شیعر بۆ ئێمە ئەرکی کۆمەلایەتی هەبووە؟ ئەی بۆ ئێمەی کورد جگە لە ژانری شیعر، بە قەرەی ژانرەکانیتردا نەچووگین و تەنیا قەلای ڕۆشنبیریمان هەر شیعر بووگە و بەس؟

– کە دەڵێین ئەرکی کۆمەلایەتی، دەکەوینە ناو چاڵێکی ڕەش و بێ بنەوە. دەزانی بۆ؟ چونکە ئەم ئەدەبیاتە، ئەدەبیاتی سۆسیالیزمی بنیادنراومان دینێتەوە بیر کە هەموومان دەزانین چ پێوەندییەکی نالەباری لەگەڵ ئایدیۆلۆژیا و سیاسەت و حزبایەتیدا پەیدا کرد.

من لە جیاتی ئەوەی بڵێم شیعر ئەرکێکی کۆمەلایەتی هەیە، دەڵێم شیعر بەر لە هەر شتێک ئەرکی ئەوەیە کە شیعر بێت، لەگەڵ پێوانەکانی جوانیناسین و شیعرناسیندا یەک بگرێتەوە. شیعرێکی جوان و وەستایانە و مامۆستایانە و زیندوو بێ هیچ شک و گومانێک هەم بۆ تاکەکەس بەکاردێ، هەم بۆ کۆمەڵگە. من ئێستاش بە خوێندنەوی شیعری مەحوی مەست و مەدهۆش دەبم. من کاتێک کە ئەم بەیتەی نالی دێتەوە بیرم کە دەفەرمێ:

لە کن تۆ با وجودی ناس و ئەجناس
کەسی تێدا نییە ئەم شارە بێ تۆ

یەک دنیا ورە و هێز و خەمی هونەرمەندانە بە سەرمدا دەبارێ. جیا لەمە من پێم وانییە کە ئێمە لە لایەن کەس، یان کەسانێکەوە ئەرکی ئەوەمان پێ سپێردراوە کە شیعرێک بنووسین بۆ هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵگە. زۆرجار ئێمەی شاعیرین کە پێویستمان بەوە هەیە کۆمەڵگە هۆشیارمان بکاتەوە.

لە وەلامی ئەوەی کە دەفەرمووی بۆچی ئێمە بە قەرەی ژانرەکانیتردا نە چووگین. دەبێ ئەمەتان عەرز بکەم کە ئێمە وەکو کورد، شیعر بە باشی ناناسین. پێمان وایە شیعر نووسین و شاعیر بوون زۆر ساناو سادەیە. هەر بۆیە شیعر دەنووسین، بەلام تەنانەت منداڵێک دەزانێ کە بە ڕاستی نووسینی چیرۆک، ڕۆمان، وتار، شانۆ و سیناریۆ، کارێکی زۆر دژوارە. شیعر زاتوبوونێکی خەڵەتێنەری هەیە. هۆکارێکی تری ئەوەی کە ئێمە هەموومان شاعیرین ئەوەیە کە ژانرەکانیتر وەکو چیرۆک، ڕۆمان و ئەوانیتر پێوەندی ڕاستەوخۆیان بە ئاستی پێشکەوتنی شارستانیەت و ژێرخان و سەرخانەکانی ژیانی شاری و کۆمەلایەتییەوە هەیە. ئێمە هێشتا لەگەڵ هزروبیری شارمەندانەدا ئاشنایەتییەکی وامان نییە.

* با ڕوو بکەینە ڕۆژنامەگەری کوردی، لە گۆڤاری سروە بۆمان بدوێن، ئێستا لە سنە ئیش دەکەن، بۆ ئەم خولە نوێیە چ پلانێکتان بە دەستەوەیە؟ بە تێکڕا باری ڕۆژنامەگەری لە ڕۆژهەلات چۆن تاوتوو دەکەن؟

– سروە دوای ٢٤ ساڵ چالاکی ئەدەبی و ڕۆشنبیری هێشتا بوونی هەیە. سروە بۆ ئێمەی کورد یادگارییەکی بایەخدارە. من پێم وایە هەموومان بە جۆرێک قەرزاری ئەو هەوڵ و چالاکییەین وا لەسەرەتای سروەدا بەدی هات و زۆرکەسی فێری خوێندن و نووسینی کوردی کرد.

بەلام سروەش وەکو هەموو گۆڤار و بلاڤۆکێکی ئەم جیهانە هەندێ کێشە و گرفتی هەیە. برێ لەم گرفتانە پێوەندی بە سروەوە هەیە برێکی پێوەندی بە زەرفی کۆمەڵگاو ڕۆشنبیرانمانەوە هەیە. سروە ماوەیەکی زۆر لە ورمێ بوو و پاشان چووە تاران و ئێستا لە سنەیە. بەداخەوە لە سروەدا بەڕێوەبەرایەتی بە شێوەیەکی میهرەبانانە و دیموکراتیانە نەبووە. هەرکەسێک لەوێ سەردەبیر و سەرنووسەر بووە پێی خۆش بووە ڕێ بۆ دەستە و تاقمێک بکاتەوە. ئەمەش خۆی لە خۆیدا بووە هۆی ئەوەی زۆر کەس لە سروە دابڕێ. لە ماوەی ئەم دوو ساڵەی کە من زۆربەی کارەکانی ئەم گۆڤارەم وە ئەستۆ گرتووە هەوڵم داوە ڕێگا خۆش بکەم بۆ ئەوەی هەموو کەسێک بێتە پێشەوە. ڕاشکاوانە بڵێم زۆرجار ماندوو دەبم. ماندوو دەبم لەو هەموو بۆڵە بۆڵە وا لە لایەن ڕۆشنبیرانی بێ بەرهەم و قسەرەوە پێم دەگات. من هەشت مانگ لەمەوپێش لەسەر داواکاری برادەرێک کۆمەڵێ بابەتم پێداوە کە بۆ بلاوکردنەوە لە سروەدا وەری بگێرێتە سەرکوردی، بەلام دوای ٨ مانگ هێشتا خەبەرم لێ نییە. برادەرێکی تر دەڵێ کاکە من پۆست مۆدێرنیم لەگەڵ ئێوەدا نیم. یەکێکیتر دەڵێ ئێوە بۆچی فلان نووسەر بلاودەکەنەوە، بەلام با ئەمەش بڵێم هیچ کام لەم قسە و

لۆمانە ناتوانن ببنە هۆکاری ئەوەی کۆڵ بدەم و ڕاوەستم. بەتایبەتی ئێستا بەرپرسێکی دڵسوز وەکو کاک بێهروز جەعفەری لێرەیە کە بە ڕای من هەتا ئێستا باشترین بەڕێوەبەر بووە بۆ ئەم گۆڤارە.

ئێستا ئێمە دەبینین کە چەشنە قەیرانێکی تایبەت لە دنیای نووسین و ئەدەبی کوردستاندا بەدی هاتووە و ئاستی بەرهەم هێنانی شیعر و چیرۆک زۆر کەم بۆتەوە. وەکوتر دۆستانی نووسەر و شاعیرمان زۆر نارازین لەوەی کە بۆچی لە باتی بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکەیان پارەیان پێ نادرێت، دیارە ئەمەش مافی سروشتی خۆیانە. بریا لە ئێرانیشدا وەکو هەموو وڵاتێکی جیهان شاعیر و نووسەر بەرهەمەکانیان وەکو کاڵایەک کە موشتەری و داواکاری هەیە، لە لایەن گۆڤار و ڕۆژنامەکانەوە پارەی بۆ تەرخان بکرابا. لەگەڵ تەواوی ئەم کێشانەدا سروە بەردەوام لە گەشەسەندن و پێشکەوتندایە و من بە داهاتووی سروە دڵخۆشم.

چەند پلانێکم بە دەستەوەیە بۆ ئایندەی سروە، کە ئیستا تاوتووی لەسەر دەکرێ و بۆ ئەوە نابێ وەکو بەڵێن و بڕیار ئاماژەیان پێ بکەم. ئێستا بەداخەوە لە سنە و کوردستانی ئێراندا ڕۆژنامەگەری گیانێکی زۆر چالاک و هەمەڕەنگی نییە. (زریبار) لە بواری ڕووناکبیری و کاری زانستی و بنەڕەتیدا، هەوڵدانێکی بایەخداری هەیە بەداخەوە سیروان وەکو هەفتەنامەیەکی دەوڵەتی دەرگای لەهەموو نووسەر و شاعیرێ داخستووە و زۆر کز و لاوازە. یەک دوو بڵاڤۆکیتر هەن کە زۆرتر حەزیان لە کاری کاتی و ململانێی سیاسی هەیە. گۆڤاری مەهاباد تارادەیەک سەرەڕای ئەو کێشە و گرفتانە کە بەردەوام باسمان لێ کردووە درێژەی هەیە و کار و خەباتی خۆی درێژەی دەدات و جێگای ڕێزلێنان و ئاراستە کردنی سڵاو و ماندوو نەبوونە. بەڵام بە گشتی داخ و کەسەری خۆم ناشارمەوە لەوەی ئەدەبی کوردی ئێمە خوێنەری زۆر کەمی هەیە. ڕەخنەگری نییە، هۆگری نییە. پشتیوانی نییە. بۆ ئەوەی بەم قۆناغە هەستیارەدا تێپەڕین پێویستیمان بە زۆر کاری بنەڕەتی هەیە.

* پێوەندیت لەگەڵ گۆڤاری ڕاماندا چۆنە؟ تا چ ڕادەیەک هایداری چالاکی ئەم گۆڤارە هەیت؟ ئایا ئەم گۆڤارە لەسەر پەرەپێدانی باری ئەدەبی/فەرهەنگی ڕۆژهەڵات کاردانەوەی ئەرێنی هەبووە؟ لەم بارەوە پێشنیارەکانت چین؟

– من چەند جار لە ڕاماندا بابەتم بڵاوکردوەتەوە و ڕامان بە گۆڤارێکی باش و بەکەڵک دەزانم. بەڵێ ڕامان بۆ کوردی کوردستانی ئێران باش بووە. من بۆ بەرپرسانی ڕامان چەند پێشنیارێکم هەیە:

١– کردنەوەی فایلی تایبەت بۆ بابەت و ڕەهەندی جۆراوجۆر هەر سێ مانگ جارێک.

٢– دانانی خەڵاتێک بە ناوی خەڵاتی ڕامان.

٣– پەرەپێدان بە وەرگێران.

* دوایین وتەت بۆ بەرەی ئێستا، بە تایبەت ئەوانەی ئەمێستاکە کەڵکەڵەی شیعر وتنەوەیان کەوتۆتە سەر؟

– وتەی من بۆ ئەو دۆستانە ئەوەیە کە هەوڵ بدەن لەگەڵ ئەم چەند شتەدا ئاشنا و ناخەکی بن. سروشت، دەنگی دڵی خۆیان و شیعری شاعیرانی ناودار و سەرکەوتوو.

* لە کۆتاییدا بۆ ئەوەی لەم وتووێژەدا بەشداریت کرد، سوپاست دەکەم.

– منیش هەروەها سوپاسی ئێوە دەکەم بۆ ئەم هەلەی بۆ منتان ڕەخساند.